

ВПЛИВ ОКРЕМИХ ОБ'ЄКТИВНИХ ЧИННИКІВ НА ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ СЛІДЧИМ

Ряд процесуалістів обґрунтовано виділяють у проблемі статусу слідчих базові елементи, серед яких є співвідношення повноважень слідчого і начальника слідчого органу; відсутність конкурсного і відкритого порядку відбору на посади слідчих; відсутність внутрішньовідомчої самостійності слідчих; ненормованість робочого дня слідчих, їх надмірне навантаження; вихід на пенсію до досягнення пенсійного віку [1, 38–41]. Ми переконані, що ці обставини, як поодинокі, так і у своїй сукупності, негативно впливають як на професійну діяльність слідчого в цілому, так і на ті рішення, які він приймає та реалізовує по кримінальній справі. Тому дане наукове дослідження є актуальним не лише з наукової, а й з практичної точок зору.

Окремим проблемам впливу об'єктивних чинників на професійну діяльність слідчого присвячені наукові праці В. П. Бахіна, Р. С. Белкіна, М. М. Гапановича, А. Я. Гінзбурга, М. О. Головецького, Ю. М. Грошевого, В. Е. Єминова, А. М. Зініна, А. В. Іщенко, І. П. Козаченка, В. І. Комісарова, В. О. Коновалової, Ю. Г. Корухова, Г. І. Кочарова, В. В. Крилова, В. С. Кузьмічова, О. П. Кучинської, В. К. Лисиченка, Є. Д. Лук'янчикова, А. Ф. Маєвського, О. М. Моїсєєва, В. М. Петренка, Є. Є. Подголіна, С. В. Познишева, З. Г. Самошина, М. Я. Сегає, В. А. Снеткова, В. Т. Томіна, Л. Д. Удалової, П. П. Цветкова, Е. Центрова, В. В. Ціркаля, В. Ю. Шепітька, М. Є. Шумила та інших.

Однак низка питань впливу такого узагальненого об'єктивного чинника, як невизначеність процесуального статусу на прийняття рішень слідчим, залишилися поза увагою цих авторів.

Метою цієї статті є визначення впливу такого об'єктивного чинника, як процесуальний статус слідчого, на прийняття ним рішень по кримінальній справі.

Проаналізувавши ті групи чинників, що йдуть від суб'єктивних характеристик слідчого і визначають прийняття чи неприйняття ним певних процесуальних рішень, слід зосередити увагу також на об'єктивних чинниках. Так слідчий виконує важливу функцію при розслідуванні кримінальних справ, йому надані значні повноваження, але залишається невизначеним його процесуальний статус, що є першою наріжною проблемою, яка вимагає логічного вирішення.

У ст. 114 КПК йдеться про окремі повноваження слідчого, а у інших нормах КПК зазначаються його права і обов'язки. Ми підтримуємо ґрунтовні пропозиції П. В. Коляди, що ці положення мають бути виписані чітко і зрозуміло, оскільки за результатами проведення процесуальних дій слідчий приймає рішення, обов'язкові для виконання всіма підприємствами, установами, організаціями, посадовими особами і громадянами. Такі рішення спрямовані насамперед на встановлення об'єктивної істини — відповідність висновків суб'єктів про-

цесуального доказування про всі істотні обставини справи (подію злочину, винність особи тощо) тому, що мало місце в дійсності. Істина може вважатися встановленою лише тоді, коли вона підтверджена об'єктивними фактами, доводами, аргументами, тобто доказами. Результатом роботи слідчого є всебічне, повне й об'єктивне розслідування кримінальної справи і прийняття по ній підсумкового процесуального рішення, спрямованого на реалізацію завдань кримінального судочинства [2, 194].

Даючи відповідь на риторичне запитання щодо того, який же статус має одна з центральних фігур кримінального судочинства, в яких умовах вона працює, П. В. Коляда однозначно резюмує, що у чинному законодавстві України такого визначення немає. У ст. 114 КПК йдеться про повноваження слідчого. Там сказано, зокрема, що рішення у процесі розслідування він приймає самостійно, за винятком випадків, коли необхідна санкція прокурора, що він має право давати доручення і вказівки органам дізнання, що його постанови, винесені у справі, обов'язкові для виконання усіма підприємствами, установами, громадянами тощо. Але це викладено стисло і не розкриває повною мірою статус слідчого. Тому слід конкретизувати обов'язки і права слідчих, порядок призначення і звільнення, гарантії процесуальної діяльності, заохочення та відповідальність, матеріальне забезпечення та соціальний захист, державне страхування і ще багато чого. Тобто необхідний відповідний закон. Такий закон, який сприятиме вдосконаленню слідчої роботи, підвищенню її ефективності, збереженню потенціалу слідчих підрозділів органів внутрішніх справ та інших правоохоронних органів, зміцненню їх професійного ядра, поліпшенню кадрового та матеріально-технічного забезпечення. Позицію Міністерства внутрішніх справ поділяють як представники інших правоохоронних відомств, так і ряд депутатів. Зокрема, Ю. О. Кармазін, виступаючи на засіданні колегії МВС, однозначно висловився щодо якнайшвидшого прийняття Закону «Про статус слідчого». Гарантії незалежності слідчого, а також заходи щодо його правового захисту, матеріального і соціального забезпечення повинні поширюватися на всіх слідчих України і не можуть бути скасовані чи знижені іншими нормативними актами. Необхідно закріпити в законодавстві і неприпустимість втручання у діяльність слідчого при провадженні досудового слідства. Ніхто, крім прокурора, безпосереднього начальника слідчого підрозділу та вищестоящих керівників слідчих апаратів, їх заступників, які діють у межах повноважень, визначених КПК України, не може втручатися у слідчого кримінальну справу для перевірки стану розслідування, вивчення і дачі щодо неї вказівок, визначення кваліфікації злочину чи будь-яким іншим шляхом втручатися у процесуальну діяльність слідчого. Слідчий не зобов'язаний давати пояснення щодо суті закінчених ним справ або справ, які були в його провадженні, а також давати їх будь-кому для ознайомлення, інакше як у випадках і порядку, передбачених законом. Будь-яке не передбачене законом втручання у діяльність слідчого при провадженні досудового слідства має бути заборонено. Якщо ж хто-небудь впливатиме на слідчих, аби перешкоджатиме всебічному, повному й об'єктивному встановленню обставин справи, він повинен нести відпо-

відальність згідно з чинним законодавством. Слідчий має бути особою недоторканною, і це теж треба чітко зазначити в Законі. Недоторканність слідчого поширюється на його житло, службове приміщення, транспорт і засоби зв'язку, кореспонденцію, належне йому майно і документи. Так, доцільно рекомендувати, щоб кримінальну справу проти слідчого міг порушити тільки Генеральний прокурор України або його заступник. Слідчий не повинен підлягати і заходам адміністративного стягнення. Матеріали про адміністративні правопорушення, вчинені слідчим, мають направлятися керівникові слідчого апарату, який має право притягати слідчого до дисциплінарної відповідальності. Професію слідчого без перебільшення можна назвати унікальною, її представників в усіх силових відомствах держави не набереться й п'ятнадцяти тисяч. Зрозуміло, що ніхто більше в державі не може виконати функцію розслідування злочинів і здійснення кримінального судочинства. Результатами роботи слідчих є притягнення до кримінальної відповідальності осіб, винних у вчиненні злочинів, — щорічно сотень тисяч. Звісно, цей «контингент», серед яких чимало вбивць, ґвалтівників, ніколи прихильно до слідчих не ставитиметься, навпаки, жадатиме помсти. Слід передбачити в законопроекті також державний захист слідчих та членів їх сімей. Посягання на життя і здоров'я слідчого, вчинені у зв'язку з його службовою діяльністю, а також знищення або пошкодження його майна, погроза вбивством, насильством чи пошкодженням майна слідчого, образа чи наклеп на нього, а також посягання на життя і здоров'я близьких родичів слідчого, погроза їм вбивством, насильством чи пошкодженням майна мають тягнути за собою відповідальність згідно із законодавством. Слідчий повинен мати право на забезпечення індивідуальними засобами захисту, які на його вимогу повинні надавати відповідні підрозділи згідно з Законом України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів». Слід зазначити окремо й те, що правопорушення щодо колишнього слідчого та його родини, вчинені у зв'язку з його попередньою службовою діяльністю, також повинні тягнути за собою відповідальність згідно з законом. Слідчий повинен мати право оскаржити до суду прийняте щодо нього рішення посадових осіб, якщо вважатиме, що вони обмежують його особисті права, принижують честь і гідність особи. В Законі слід докладно виписати всі права та обов'язки слідчих, що впливають з тих владних повноважень, які необхідні їм для здійснення досудового слідства. Не можна обійти увагою проблеми матеріального забезпечення слідчих, їх соціального захисту. Отже, прийняття Закону «Про статус слідчого» сприятиме збереженню потенціалу слідчих підрозділів як органів внутрішніх справ, так і інших правоохоронних органів, зміцненню їх професійного ядра, поліпшенню кадрового та матеріально-технічного забезпечення. Це, безперечно, дасть можливість підвищити якість роботи слідчих працівників з розкриття і розслідування злочинів [2, 85–87]. До наведених положень Б. В. Романюк пропонує додати порядок спеціального відбору та призначення на посади слідчих і проходження ними служби. Усе це має бути чітко виписано у законі про статус слідчого: слідчі повинні мати вищу юридичну освіту, стаж практичної діяльності за спеціальністю, як правило,

помічником слідчого, необхідні дані, що відповідають професіограмі особистості для цієї державної посади, і мають призначатися на неї Президентом України з наступною переатестацією кожних 5 років [3, 352].

Б. В. Романюк вірно стверджує, що слідчий має бути самостійним і процесуально незалежним, як і суддя, не тільки у своїх діях, але і у процесуальних рішеннях. Тільки тоді він зможе нести за них повну відповідальність. Виходячи з останнього правила, нині склалася парадоксальна ситуація, коли він несе відповідальність навіть за виконання неправильних вказівок прокурора чи рішень суду у певних питаннях [3, 352].

Слід прислухатися також до частково раціональних, на наш погляд, пропозицій О. І. Литвинчука, який традиційно проблемними складовими процесуального статусу слідчого виділяє виконання невласливих функцій; повну процесуальну залежність від прокурора; відсутність належних процесуальних гарантій безперешкодного виконання повноважень слідчим та встановлений відомчими наказами, а не законодавчим актом, порядок притягнення слідчих до дисциплінарної відповідальності за порушення норм кримінально-процесуального законодавства. Як вихід із «тупикової ситуації» вказаний автор пропонує залишити у КПК єдину процесуальну функцію слідчого — об'єктивне дослідження обставин кримінальної справи, тому такі дії, як порушення кримінальної справи, затримання особи за підозрою у вчиненні злочину, пред'явлення обвинувачення, складання обвинувального висновку слід виключити з компетенції слідчого. Крім того, для того щоб забезпечити дійсні процесуальну незалежність та самостійність слідчого прокурор повинен бути позбавлений права: дачі слідчому обов'язкових для виконання вказівок; скасування його рішень та визнання незаконними дій; дачі санкцій тощо. Оскарження рішень і дій слідчого повинно відбуватися лише до суду. Закон «Про статус слідчого» повинне бути єдиним орієнтиром по притягненні слідчих до дисциплінарної відповідальності [4, 181–183].

П. В. Коляда у своїй книзі «Проблеми досудового слідства у кримінальному процесі» наводить один цікавий приклад, що трапився зі слідчим лінійного відділу на станції Микитівка Донецької залізниці капітаном міліції Антоніною Шейкіною. Через необхідність завершити в строк розслідування кримінальних справ жінка затрималася на роботі майже до 11-ї години вечора. За кількасот метрів до її будинку на неї у зв'язку з розслідуваною нею справою напав злочинець, завдавши ножових поранень голови, шиї та рук. Нападника, який раніше перебував у місцях позбавлення волі, затримали. Відбувся суд, винний зазнав передбаченого законом покарання. Однак 36-річна жінка-слідчий дістала тяжкі поранення, перебувала в реанімації на межі життя та смерті, а потім багато місяців лікувалася. І такі випадки, на жаль, непоодинокі [2, 87–88].

О. В. Останін вірно вказує, що процесуальна діяльність слідчого постійно знаходиться під ретельним і державним наглядом та громадським контролем, і будь-яке відхилення від норми загрожує небезпекою застосування кримінально-правової репресії щодо порушника — слідчого. Разом з цим процесуальна діяльність слідчого і він сам, як її суб'єкт, у забезпеченні кримінально-право-

вим захистом обділені увагою законодавця. Наприклад, у розділі 18 Особливої частини КК України (Злочини проти правосуддя) мова йде виключно про відповідальність слідчого, а захист гарантується іншим учасникам судочинства (судді, народному засідателю, присяжному, захиснику, представнику особи, свідку, потерпілому тощо). Окрім того, обов'язок забезпечення особи, що вчинила злочин, правовою допомогою більшою мірою покладений на слідчого, а не на тих, хто обрав правозахисну діяльність своєю професією. Як свідчить практика, коли мова йде про забезпечення захисту платоспроможної особи, особливих питань, як правило, не виникає. Але у тому разі, коли це питання постає щодо забезпечення обов'язковим захистом неплатоспроможної особи, у слідчого виникають проблеми, пов'язані з ризиком підпасти під дію ст. 374 КК. Практика свідчить, що навіть отримавши від слідчого повідомлення про необхідність забезпечення підслідного послугами адвоката, територіальні колегії не поспішають з вирішенням цього питання, нічим не ризикуючи. Було б також доцільним доповнити розділ 18 кримінально-правовою нормою, якою було б встановлено кримінальну відповідальність за незаконне втручання в процесуальну діяльність слідчого працівниками та керівництвом інших правоохоронних органів, а також злісне невиконання вказівок та доручень слідчого. Великі надії щодо покращення становища слідчого покладались на прийняття Закону «Про статус слідчого», але проект останнього був заблокований і зараз робота по ньому припинена. За існуючого стану, проект Кримінально-процесуального кодексу України містить у собі стійку тенденцію до збільшення обсягу процесуальних формальностей слідчої діяльності з одночасним обмеженням кола повноважень слідчого, перетворюючи останнього фактично у дізнавача з підвищеною відповідальністю. Навряд чи існуюче ставлення до проблем досудового слідства сприятиме побудові демократичної правової держави, тому потрібно негайно змінювати акценти у відношенні до слідства як законодавчої, так і виконавчої гілок влади [5, 244–246].

У ракурсі морально-професійної деформації нам видається за необхідне виділити як віддалений наслідок цього негативного явища і відношення «очерствілого» слідчого до своєї праці в цілому. Відповідно до розуміння школи «поведінкових наук», найважливішими мотиваторами можуть бути і повинні бути характер і зміст праці, об'єктивна оцінка і визнання досягнень працівника, можливість творчої самореалізації і, нарешті, можливість керувати своєю працею. Парадоксальне ствердження Ф. Герцберга: «Кращим мотиватором є сама праця», за сучасних умов здобуває реальний зміст. Це відбувається в умовах зміни «якості» людських ресурсів: росту рівня культури, освіти, кваліфікації; ускладнення рівня потреб і ціннісних орієнтацій. Найбільш практичне розповсюдження і популярність з-поміж підходів, що відносяться до концепції «людських стосунків», набув метод «збагачення праці». Цей метод дозволив істотно підвищити ефективність робіт, пов'язаних з нервово психічною напругою при жорстких вимогах до якості виконання виробничих завдань. Метод «збагачення праці» має свою цілком оригінальну «теорію двох факторів» Ф. Герцберга. У 50-х роках американський дослідник провів репрезен-

тативний експеримент з метою з'ясування, які умови роботи зумовлюють особливо добре чи особливо погане ставлення до виконуваної роботи. Отримана ним інформація дозволила зробити висновок про те, що існують дві групи факторів, які у симбіозі мають особливий і дуже специфічний вплив на ставлення до праці: підтримуючі або гігієнічні фактори, які пов'язані насамперед з умовами праці і соціальним середовищем на місці роботи; мотивуючі фактори, які визначають ставлення працівника до праці [6, 15–16].

Висновки. Отже належне врегулювання процесуального статусу слідчого потребує наполегливої праці як із сторони науковців, так і з сторони практичних працівників. Можемо констатувати, що перші вагомі кроки на цьому шляху вже зроблено, адже 15 червня 2011 року видано наказ №336 «Про проведення експерименту щодо апробації вертикальної системи підпорядкування слідчих підрозділів органів внутрішніх справ України», яким затверджено Тимчасове положення про органи досудового слідства МВС, Тимчасову інструкцію з організації діяльності органів досудового слідства в системі МВС України та взаємодії їх з іншими структурними підрозділами органів внутрішніх справ України в розкритті та розслідуванні злочинів.

Література

1. Лобойко Л. М. Реформа досудового розслідування і статусу слідчих (Біла книга. Проект для обговорення): Американська асоціація юристів. Ініціатива з верховенства права / Л. М. Лобойко, О. А. Банчук. — К., 2010. — 41 с.
2. Коляда П. В. Проблеми досудового слідства у кримінальному процесі / П. В. Коляда. — К.: Юрінком Інтер, 2001. — 208 с.
3. Романюк В. В. Процесуальні рішення слідчого та правові засоби забезпечення їх об'єктивності й виконання // Засади кримінального судочинства та їх реалізація в закопотворчій і правозастосовній діяльності: тези доп. та повідомл. наук.-практ. конф. (Київ, 3 квіт. 2009 р.). Видання присвячене пам'яті професора А. Я. Дубинського. — К.: Атіка, 2009.
4. Литвинчук О. І. Процесуальний статус слідчого в кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / О. І. Литвинчук. — Луганськ, 2007. — 244 с.
5. Остапів О. В. Досконалість норм матеріального права як одна з головних умов ефективної діяльності слідчого // Досудове слідство: шляхи вдосконалення кримінального та кримінально-процесуального законодавства: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 30 листоп. 2007 р.). Івано-Франківськ: ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2008.
6. Матюхіна Н. П. Сучасні проблеми управління персоналом органів внутрішніх справ України: наук.-практ. посіб. / Н. П. Матюхіна; за заг. ред. О. М. Бандурки. — Х.: Основа, 2002. — 126 с.

Анотація

Басиста І. В. Вплив окремих об'єктивних чинників на прийняття рішень слідчим. Стаття.

Дана стаття присвячена впливу такого узагальненого об'єктивного чинника на прийняття рішень слідчим, як невизначеність його процесуального статусу. Адже незважаючи на те, що слідчий є «центральною фігурою» у досудовому розслідуванні, і в силу вимог статті 2 КПК зобов'язаний забезпечувати охорону прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, його особисті права та гарантії залишаються не належним чином урегульованими.

Ключові слова: слідчий, рішення слідчого, об'єктивні чинники, права, обов'язки, гарантії діяльності, процесуальний статус, процесуальна незалежність, законність, підлегливість.

Анотація

Басиста И. В. Влияние отдельных объективных факторов на принятие решений следователем. — Статья.

Данная статья посвящена влиянию на принятие решений следователем такого обобщенного объективного фактора, как неопределенность его процессуального статуса. Так как несмотря на то, что следователь является «центральной фигурой» в досудебном расследовании, и в исполнении требований статьи 2 УПК обязан обеспечить охрану прав и законных интересов физических и юридических лиц, которые берут участие в уголовном судопроизводстве, его личные права и гарантии остаются не должным образом урегулированными.

Ключевые слова: следователь, решение следователя, объективные факторы, права, обязанности, гарантии деятельности, процессуальный статус, процессуальная независимость, законность, подследственность.

Summary

Basista I. V. The effect of some objective factors on investigator's decisions. — Article.

This article deals with the impact of such a generalized objective factor in the decision-making by the investigator as the uncertainty of its procedural status. After all, despite the fact that the investigator is a «central figure» in the preliminary investigation and due to the requirements of Article 2 of the CPC shall ensure protection of rights and lawful interests of individuals and entities involved in criminal proceedings of his personal rights and guarantees are not properly regulated.

Keywords: investigator, investigator decision, objective factors, rights, obligations, guarantees of a procedural status, procedural independence, legality, investigative jurisdiction.

УДК 343.231

Т. В. Колеснікова

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ НЕГАТИВНИХ ЗМІН В ОБ'ЄКТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ЯК НАСЛІДКІВ ЗЛОЧИНУ

В кримінально-правовій доктрині проблеми, пов'язані з визначенням наслідків злочину, постійно викликали і продовжують викликають глибокий інтерес, адже вони мають як теоретичний, так і прикладний характер. Дискусії, які висвітлювалися в наукових працях, мали важливе значення як для юридичної науки в цілому так і для розвитку кримінального законодавства. Свій значний внесок у вивчення даної тематики зробили П. С. Берзін, Я. М. Брайнин, В. К. Глістін, Ю. А. Демидов, М. Д. Дурманов, С. В. Землюков, М. І. Ковальов, М. Й. Коржанський, В. М. Кудрявцев, Н. Ф. Кузнецова, В. В. Мальцев, О. С. Міхлін, О. М. Миколенко, В. Т. Нор, Б. С. Никифоров, М. І. Панов, О. О. Піонтковський, В. С. Прохоров, А. М. Трайнін, Е. А. Фролов, Т. В. Церетелі та ін. В той же час теорія наслідків злочину у значній своїй частині залишається ще не перекладеною на зміст конкретних норм кримінального закону, що негативно впливає на рівень ефективності кримінального закону і перешкоджає розробці науково-обґрунтованих рекомендацій, які необхідні для практичного використання при застосуванні заходів кримінальної відповідальності згідно з положеннями чинного Кримінального кодексу Украї-